

EKVIVALENCIA AZ UNIÓS JOG ÉS A NEMZETI JOG FOGALMAINAK SZINTJÉN

Somssich Réka

A jog fogalmai, az uniós jog fogalmai

Az Európai Unió joga a nemzeti jogoktól független, de egyúttal automatikusan azok részévé váló jogrendszer. Ez a jellemzője okozza fogalmi nyelvi megjelenítésének fő nehézségét is. Az uniós jogszabályok egyes nyelvi változatai ráadásul egyaránt hiteles és hivatkozható változatok lesznek, valójában azonban nem egyszerre keletkeznek, hanem egyetlen szövegezési nyelvről (általában angol) készült fordítás útján. A jogszabályok fordítóira ezért nagy felelősség hárul, hiszen nyelvi megoldásaik komoly jogkövetkezményekkel járhatnak, tulajdonképpen fordítókból jogszabály-szövegezőkké lépnek elő. Munkájuk során azonban nem mellérendelt, önálló jogrendszerek fogalmait vetik össze, hanem egy folyamatosan formálódó, szerves jogi kultúrával és egyetlen viszonyítási nyelvvel nem rendelkező, a nemzeti jog részét képező, de egyúttal attól független, autonóm jogrendszer fogalmait kell megjeleníteniük a nemzeti jog szókészletét használva.

Az uniós jogszabályok fordítóinak tehát elsősorban képesnek kell lenniük arra, hogy eldöntsék, mely fogalmak esetében használhatják bátran a nemzeti jogi fogalmat jelölő kifejezést, és melyek esetében kényszerülnek új szavak, mesterséges szóösszetételek alkotására.

A nyelvi megjelenítés szintjén nehézséget okozó fogalmak azonosítása érdekében érdemes áttekinteni, hogy milyen csoportokba rendezhetőek a jog fogalmai általában, illetve az uniós jog fogalmai különösen. Az alábbi kategóriák önkényesek és határaik nem húzhatóak meg teljes pontossággal, az egyes csoportok és fogalmak között lehetnek átfedések.

A JOG FOGALMAI	
JOGI FOGALMAK	A JOG ÁLTAL HASZNÁLT FOGALMAK
1.1. A jog által konstituált fogalmak	2.1. A jogszabályokban a köznyelvi jelentéssel megegyező tartalommal szereplő köznyelvi fogalmak
1.2. A köznyelvből származó, a jogban rögzült jelentéssel felruházott és onnan a köznyelvbe visszaszármazó fogalmak	2.2. A köznyelvi tartalomhoz képest szűkített vagy tágított tartalmú fogalmak
1.3. Egykor a köznyelvből származó, de már csak a jogban használt fogalmak	2.3. Szaknyelvi fogalmak a jogi nyelvben

1. ábra. A jog fogalmai

A jognak lehetnek tisztán jogi fogalmai, illetve olyanok, melyek nem jogi fogalmak, de a jog használja azokat. A jogi fogalmak és a jog által használt fogalmak egyaránt lehetnek olyanok, melyeket a köznyelv is használ. A fő elhatárolási szempont a két nagyobb csoport között abban határozható meg, hogy a jogi fogalmak esetében a fogalom erősebben kötődik a joghoz, mint a köznyelvhez. Jogi fogalmak alatt azokat a fogalmakat értjük, melyek jogi kontextusban (és általában jogszabályon vagy a jogdogmatikán alapulva) teljes mértékben elkülöníthető, sajátos tartalommal, értelemmel bírnak. A jogi fogalmak fenti értelmezése nagyjából egybeesik Hohfield jogi fogalmaival, melyeket úgy határoz meg, hogy esetükben dominál a metafizikai jelleg, és hiányzik a tárgya-sult jellegre való utalás (Hohfield 2000: 60), illetve Smith elvont jogi fogalmaival, melyeket ő jogi konstrukcióknak nevez (Smith 2000: 3).

A jog által konstituált fogalmak (1.1.) kategóriájába azok a fogalmak sorolhatóak, melyeket kifejezetten a jog keletkeztetett, azt megelőzően nem léteztek. Nyelvi megjelölésük is olyan kifejezések, általában mesterséges szóösszetételek formájában öltöttek, melyek a köznyelvnek ilyen formában nem voltak korábban részei. Ilyen fogalmak a „jogi személy”, a „bűncselekmény”, a „kártalanítás” vagy a „kártérítés”. A köznyelvből származó, a jogban rögzült jelentéssel felruházott és onnan a köznyelvbe visszaszármazó fogalmak (1.2.) esetében a jogi jelentés a joghoz való kötődés okán erősebb és meghatározóbb lesz eredeti köznyelvi tartalmuknál. E fogalmakat jelölő kifejezések a köznyelvbe visszakerülve ugyanakkor – jóllehet a köznyelvi beszélő is jogi fogalmat jelölő kifejezésnek tekint azokat – sok esetben már torzult, pontatlan tartalommal jelennek meg. Kifejezetten ilyenek a büntetőjogi tényállásokat jelölő kifejezések mögött húzódozó fogalmak, mint például a „lopás” és a „rablás”, melyeket a köznyelvi használó sok esetben tévesen szinonimaként használ. A köznyelvből származó, de már csak a jogban használt fogalmak (1.3.) ezzel szemben már csak a jog használja, a köznyelvi beszélő pedig csak abban az esetben, ha a joggal kerül közeli kapcsolatba (hatály, fellebbezés).

A jogi fogalmakkal szemben a jog által használt fogalmak olyan fogalmak, melyeket ugyan használ a jog – sok esetben fontos és meghatározó fogalmai lesznek egy-egy jogszabálynak –, és esetenként több-kevesebb kötődésük is kimutatható a joghoz, ez egyik

kategória esetében sem elég erős ahhoz, hogy jogi fogalmakká váljanak. A jog által használt fogalmak legegységesebb csoportját azok a fogalmak alkotják, melyek a jogba kerülve nem esnek át tartalmi torzuláson, vagyis továbbra is teljesen azonos tartalmat fednek le mind a köznyelvben, mind a jogban, és ezek természetesen azonos kifejezés formájában is jelennek meg (2.1.). Értelmezésük, megértésük e tartalmi-kifejezésbeli egybeesés miatt a jogot megismerni kívánó személynek nem okoz gondot. Szabó Miklós e fogalmakat úgynevezett „természetes fogalmaknak” nevezi. Álláspontja szerint ezek „olyan kifejezések, amelyek további definiálás nélkül, eredeti köznyelvi jelentésükben kerülnek át a jogi nyelvbe, s nem is okoz nehézséget a használatuk” (Szabó 2000: 129). A köznyelvi tartalomhoz képest szűkített vagy tágított tartalmú fogalmak (2.2.) olyan fogalmak, melyeket egy jogszabály a saját alkalmazása szempontjából (általában a jogszabály elején vagy végén) definiál, de definiáltságuk nem éri el a jogi fogalomhoz szükséges kötődés mértékét. E fogalmak tartalmilag közel esnek a köznyelvi jelentéshez, de értelmük pontosított. Végül a jog gyakran szabályoz olyan területeket, amelyek egyébként pontos, körülhatárolható, nagy részben rögzült szakterminológiával rendelkeznek (2.3.). Tipikusan ilyen esetek azok, amikor egy jogszabály például műszaki, orvosi, vegyi előírásokat tartalmaz. Ezekben az esetekben a jog használja a szabályozással érintett terület szakterminológiáját, vagyis az azt jellemző fogalmaknak az adott területen kialakult, kialakított, a szakma által ismert, elismert, bevett és alkalmazott kifejezésekkel való jelölését.

A fenti kategóriák az uniós jogra vetítve a fogalmak egy sokkal árnyaltabb és bonyolultabb csoportosításához vezetnek, ahol már nem csupán a jog és a köznyelv fogalmi kategóriái kerülnek egymással szembe, hanem a nemzeti jog és az autonóm uniós jog fogalmai is.

AZ UNIÓS JOG FOGALMAI	
AZ UNIÓS JOG JOGI FOGALMAI	AZ UNIÓS JOG ÁLTAL HASZNÁLT FOGALMAK
1.1. Az uniós jog saját fogalmai	2.1. Az uniós jogban is köznyelvi értelemben használt fogalmak
1.2. A nemzeti jogokban korábban létező jogi fogalmak, amelyek az uniós jogban hasonló, de módosult értelmet nyernek, ugyanakkor azonos kifejezés formájában jelennek meg	2.2. Az uniós jogban a köznyelvi értelelemhez képest szűkített vagy tágított értelmű fogalmak
1.3. Az egyes tagállami jogokból „importált” uniós jogi fogalmak	2.3. Szaknyelvi fogalmak az uniós jogban
1.4. A fogalom értelmezéséhez az uniós jog kifejezetten a tagállami jogot hívja fel	

1.5. Jogi fogalmak, amelyek teljesen azonos értelemben szerepelnek a nemzeti jogi fogalommal	
--	--

2. ábra. Az uniós jog fogalmai

A nyelvi megjelenítés szempontjából a fordítók számára az uniós jog saját fogalmai (1.1.), illetve az egyes tagállami jogokból importált fogalmak (1.3.) jelenthetnek kihívást. A többi esetben ugyanis általában használhatják a nemzeti (jogi) nyelv szókészletét, sőt bizonyos esetekben tilos is más kifejezést használniuk, mert a magyar szabályozásban használt kifejezéstől való eltérés komoly jogi problémát okozhat. A mezőgazdasági piacok közös szervezésének létrehozásáról, valamint egyes mezőgazdasági termékekre vonatkozó egyedi rendelkezésekről szóló 1234/2007/EK rendelet magyar nyelvű szövege a „félzsíros tej” kifejezést használta a Magyarországon egyébként használt „zsírsegény tej” jelölés helyett. A helytelen szóhasználat ebben az esetben jelentős gyakorlati következményekkel járt volna, hiszen közvetlenül alkalmazandó rendeleti előírásról lévén szó, az érintett termékek átcímkezését és új, a megszokottól eltérő elnevezés alatti forgalmazását tette volna szükségessé. Ezért a rendelethez 2010-ben helyesbítést tettek közzé, amely a helyes megnevezésre cserélte le a korábbi kifejezést.

Érdemes azonban utalni azokra a fogalmakra, melyek a nemzeti jogokban már korábban léteztek, az uniós jogban pedig hasonló, de módosult vagy tisztázatlan tartalmú értelmet nyernek (1.2.), de alapfunkciójuk tekintetében ekvivalensek egymással. Ezek a fogalmak fordítási szempontból funkcionálisan megfeleltethetők a nemzeti jogi fogalmaknak, ezért nem nyelvi, hanem később, a jogalkalmazás során jogi, értelmezési gondokat okozhatnak. A „fogyasztó” fogalmát például akkor sem lehet nyelvileg másképpen jelölni, ha az uniós jog csak a természetes személyeket fogadja el fogyasztóknak, míg a magyar jog adott esetben sokáig e fogalom alá tartozónak tekintette a jogi személyeket is. Hasonlóképpen nem szabad eltérően jelölni a „szerződés” vagy a „kár” fogalmakat, függetlenül attól, hogy szűkebb vagy tágabb értelmet nyernek az uniós jog szintjén, mivel alapjellemzőiket tekintve megfeleltethetők egymásnak.

Az uniós jog saját fogalmai

Az uniós jog saját fogalmai alatt azokat a fogalmakat értjük, melyeket kifejezetten az uniós jog teremt, és amelyeket a nemzeti jogok ezt megelőzően nem ismertek. Ezek jellegüknél fogva jogi fogalmak. Az uniós jog saját fogalmainak egy része viszonylag könnyen azonosítható, mert azok magából az uniós jogból fakadnak és kizárólag abból kiindulva vezethetők le. Ezek olyan fogalmak, melyek szorosan kötődnek sajátos uniós intézményekhez, eljárásokhoz, mechanizmusokhoz. Esetükben nem merül fel a nemzeti jogi fogalmakkal való összekeverhetőség, mert maga az uniós jog konstituálja azokat. Benacchio szerint az uniós jog saját fogalmai általában kauzisztikusak és exkluzív jellegűek, vagyis azok uniós jogi eredete könnyen felismerhető (Benacchio 2002: 55). Az uniós jog saját fogalmainak másik részénél erősebb a nemzeti joggal, annak fogalma-

ival, nyelvezetével való keveredés esélye. Ezeket ugyan szintén kifejezetten az uniós jog teremti, de érvényesülésük egyik terepe a nemzeti jog, vagy legalábbis érvényesülésük során kapcsolatba kerülnek azzal. Az alábbiakban az uniós jog saját fogalmait a nyelvi megjelenítés nehézségei és összetettsége szempontjából vizsgáljuk és csoportosítjuk.

Uniós intézmények, szervek

A sajátos uniós intézmények, szervek nevei már viszonylag korai fázisban, jóval a csatlakozást megelőzően rögzültek magyar nyelven. Kivételt képez az Európai Bíróság mellett működő és a Bíróság számára az egyes ügyek eldöntésének irányára javaslatot megfogalmazó „főtanácsnok” (*Advocate General, avocat général, Generalanwalt*) intézménye, amely az alapszerződések szövegének véglegesítéséig, a korábban meggyökeresedett, tartalmilag viszont félrevezető „főügyészként” szerepelt. A „főtanácsnok” mint mester-séges szóösszetétel kialakítását nem csupán az indokolta, hogy az illető alapvetően nem ügyészi feladatokat lát el, hiszen 2003-ban már a jogi szakirodalomban, szakmában bevett volt a „főügyész” megnevezés, hanem alapvetően az, hogy reális esély merült fel egy ténylegesen ügyészi feladatokat ellátó „európai ügyészi” poszt felállítására, így a két teljesen eltérő funkció pontosabb nyelvi elhatárolás hiányában összekeverhető lett volna.

Az intézmények, szervek elnevezésének viszonylag korai szakaszban történő kialakulása ellenére kisebb szervek, ügynökségek esetében ma sem teljesen egységes a nyelvhasználat. Az Európai Globális Navigációs Műholdrendszer Ellenőrzési Hatóság számos helyen Ellenőrző Hatóságként vagy Felügyeleti Hatóságként szerepel. Az inkonzisztencia egyetlen jogszabályon belül is megjelenik: magát a hatóságot létrehozó 1321/2004/EK rendelet is helyenként Ellenőrző Hatóságnak, máshol Ellenőrzési Hatóságnak nevezi a szervet. Az Európai Parlament határozataiban következetesen Ellenőrző Hatóságként jelenik meg, míg az uniós ügynökségeket bemutató uniós portál Ellenőrzési Hatóságnak hívja.

Jogforrások, jogalkotási és más (bíróági, hatósági) eljárások

Jóllehet az uniós jogforrások, egyes eljárások nevei szintén viszonylag korán rögzültek, esetenként felhasználva és uniós jogi kontextusba helyezve már létező kifejezéseket (rendelet, irányelv), illetve új szóösszetételeket hozva létre (kötelezettségsegési eljárás), a végül hatályba nem lépett Alkotmány szerződés, illetve az annak helyére lépő Lisszaboni Szerződés újabb nyelvi kihívásokat jelentettek. Az Alkotmány szerződés létrehozta volna az „európai törvény”, illetve „kerettörvény” fogalmát, melyek a rendeleteket, illetve irányelveket váltották volna fel. Ezeket a jogforrásokat az Európai Parlament és Tanács együttes részvételét igénylő rendes törvényalkotási eljárásban fogadták volna el. Az Alkotmány szerződést elutasító népszavazásokat követően a Lisszaboni Szerződés feladata volt az előbbi dokumentum értékeinek átmentése és minden olyan rendelkezés, elsősorban kifejezés elhagyása, ami az európai polgárokban egyfajta európai szuperállam kialakulásának képzetét keltheti. Így maradt el maga az „alkotmány” szó, a „külügyminiszter” elnevezés, illetve a „törvény”, „kerettörvény” a módosító szerződésből. Ennek megfelelően a magyar változatban a „rendes törvényalkotási eljárás” is átalakult „rendes jogalkotási eljárássá”. Érdekes módon a német változat az eljárás tekintetében nyelviileg nem követte ezt a változtatást. Az egyértelműen törvényre utaló *Gesetz* szó ugyan kike-

rült a Szerződésből, az eljárás továbbra is *ordentliche Gesetzgebung* (vagyis rendes törvényalkotás) maradt.

A Lisszaboni Szerződéssel létrejött egyúttal egy új jogforrási forma, a „felhatalmazáson alapuló jogi aktus”. Ezt a jogforrást a legtöbb nyelven a „delegált” jelzővel jelölik: *delegated act, acte délégué, delegierter Rechtsakt*. A magyar nyelv azonban a körülírást alkalmazza az idegenül hangzó és jogi aktus vonatkozásában nehezen használható „delegált” jelző helyett. A magyar nyelven kívül csupán a cseh nyelv alkalmazza ezt a megoldást, míg a „delegált” jelző erőltetett használata kifejezetten nemtetszést váltott ki egyes nyelvek esetében, mint például a litván, ahol a „delegált” jelzőt csak személy esetében lehet helyesen alkalmazni, jogforrások esetében nem.

Új elvek, mechanizmusok az uniós jogban

Az uniós jog folyamatos fejlődésével, újabb és újabb területekre való kiterjedésével, az egyes területeken megjelenő új uniós kezdeményezések kommunikálásával sok esetben új elvek, mechanizmusok igényelnek kellőképpen beszédes nyelvi jelölést. A foglalkoztatás területén ilyen új elv a „rugalmas biztonság”, melyet az angol leleményesen a „rugalmasság” (*flexibility*) és a „biztonság” (*security*) összeolvasztásából *flexicurity* formájában jelöl. Az elv olyan jóléti állam modelljére utal, ahol egyszerre van jelen a munkaerő-piaci rugalmasság, ugyanakkor a munkavállalók számára garantált a biztonság. Az angol nyelv könnyen alkot létező szavakból új szóösszetételeket, más nyelvek azonban kevésbé rugalmasak e tekintetben. Míg a francia, az olasz vagy a holland nyelv az angol mintájára használja a *flexicurité, flessicurezza* vagy a *flexizekerheid* szavakat, addig a német nyelv változatlan formában hagyja az angol jelölést, és azt használja a német nyelvű uniós dokumentumokban. Sajátos szóösszetételt alkotott a lett nyelv (*elastdrošība*), míg más nyelvek – köztük a magyar is – inkább lefordították és meghagyták az összevont elvek mindkét elemét. Ezt a megoldást követi a szlovén nyelv (*prožna varnost*), illetve az észt nyelv (*turvaline paindlikkus*) is. Külön említést érdemel a lengyel nyelv, amely hosszú, nehézkes körülíró formát választott: *model elastycznego rynku pracy i bezpieczeństwa socjalnego*.

Hasonló nyelvi nehézséget jelent a szóképek formájában megjelenő fogalmak fordítása, mint például az *open sky* („nyitott égbolt”) egyezmények vagy a *carbon footprint*, melyet magyarul először körülírás útján, annak tartalmára utalva „széndioxid-kibocsátásnak” jelöltek, míg később meghonosodott „szénlábnyom” formájában.

Új jogintézmények az uniós jogszabályban

Egyes esetekben az uniós jog új jogintézményeket hoz létre, melyeket aztán alkalmazni kell nemzeti jogi szinten is. Korábban az agrárjog területén ilyen volt a „lefölözés”, a „kifizető hatóság” vagy az „előcsatlakozási támogatás”. Az egyik viszonylag új, nyelvi megjelenítés szintjén önálló jelölést igénylő fogalom a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelv által létrehozott úgynevezett „egyablakos ügyintézési pontok”, melyet valamennyi nyelv sajátos formában igyekezett visszaadni: *points of single contact, guichets uniques, einheitliche Ansprechpartner*.

Ilyen esetekben bátran lehet alkalmazni új szóösszetételeket, és nem feltétlenül kell, hogy a kifejezés egyúttal magyarázó jelleggel is bírjon. Az agrártámogatások esetében

például az *early retirement* megfeleltetésére a „korai visszavonulás/nyugdíjazás” helyett több szakmai javaslat a „mezőgazdasági tevékenységgel más javára történő felhagyás” szerepeltetését tartotta volna megfelelőnek. A javaslatot azonban végül nem fogadták el.

„Hamis barátok” az uniós jogban

Az uniós jog „hamis barátai”, szemben a nyelvi „hamis barátokkal”, olyan fogalmakat takarnak, melyek látszólag azonosak a nemzeti jogban már létező fogalommal, ugyanakkor az uniós jogban szándékosan más, általában tágabb értelmet hordoznak abból a célból, hogy képesek legyenek valamennyi tagállami jogi megoldást lefedni. Ilyen esetekben nem szabad a nemzeti jogi megfelelőt használni, mert az azt jelentené, hogy szűkebb tartalmat nyer az uniós jogi fogalom, mint amire eredetileg az uniós jogalkotó szándéka irányult. Ilyen fogalom az uniós jogban az „önálló vállalkozó”, amit helytelen lenne a magyar jogban ismert és használt „egyéni vállalkozóval” azonosítani, hiszen az tartalmilag szűkebb, a magyar jog által meghatározott formában való működést jelent, míg az uniós jog szerint önálló vállalkozó mindenki, aki gazdasági tevékenységét nem társaságként vagy munkavállalóként végzi. Hiba lenne továbbá a nehézkesen és erőltetetten hangzó „foglalkoztatói nyugellátást szolgáltató intézményeket” „nyugdíjpénztáraknak” nevezni, csak azért, mert Magyarországon az ilyen feladatok ellátása tekintetében ezek az intézmények kerülhetnek szóba. Ugyanígy nem szabad az általános „fizetéseképtelenségi eljárást” „felszámolási eljárásnak” vagy „végelszámolási eljárásnak” nevezni. Az uniós jogszabályok szövegezőinek és fordítóinak figyelembe kell venniük azt, hogy a nemzeti jogi nyelv konkrét megoldásai sok esetben nem tükrözethetők vissza az uniós jogra. A nehézséget ezeknek a fogalmaknak a felismerése és a megfelelő megoldás megtalálása okozza.

A német nyelv például következetesen megkülönbözteti a „kiutasítás” fogalmát a nemzeti, illetve az uniós jogban, tekintve, hogy a nemzeti jogi tartalom kötöttebb és szűkebb, mint a schengeni szabályok értelmében vett „kiutasítás”. Előbbire az *Ausweisung*, míg utóbbira a *Rückführung* kifejezést alkalmazza. Jóllehet ezt a megkülönböztetést a német fordítók következetesen alkalmazzák, az uniós terminológiai adatbázis, az IATE nem tükrözi megfelelően. Tematikus glosszáriumok, mint például a European Migration Network glosszáriuma azonban egyértelműen megkülönböztetik és jelölik a kontextustól függő használatot.

A *contracting authority* fogalmának magyar nyelvű jelölése ugyanakkor nem követte a nyelvi megkülönböztetést a közbeszerzési irányelvek esetében. Ezt valamennyi nyelvi változat „szerződéskötő” vagy „szerződést odaítélő” hatóságnak nevezi, a magyar változat azonban a magyar jogi terminológiát használva „ajánlatkérő hatóságként” jelöli. Ez esetben egyértelmű funkcionális megfeleltetés, egyfajta visszatükrözés történt, figyelmen kívül hagyva az uniós jogi fogalom autonóm jellegét és a fordítás nyelvi kötöttségeit.

Nem biztos, hogy szerencsés visszatükrözés történt a közzsféra információinak további felhasználásáról szóló 2003/98/EK irányelv egyik fogalmának, a *public sector body*-nak az esetében, amely magyar nyelven nem egy semleges, adott esetben kevésbé jól hangzó tükröztetés („a közzsféra szerve”), hanem egy tartalmilag kötött fogalmat jelölő kifejezés, a „közigazgatási szerv” formájában lett megjelenítve. Az irányelv

ugyan definiálja, hogy mit ért ez alatt a fogalom alatt, ezért a félreértések elvileg eloszathatóak, az irányelv alapján kirajzolódó tartalom azonban tágabb, mint a magyar jog „közigazgatási szerv” fogalma alá tartozó intézményi kör. Az ilyen visszatükrözés sikeressége mindig attól függ, hogy az uniós jogszabály fogalom meghatározása képes-e az alkalmazott kifejezést megszabadítani nemzeti jogi kötöttségeitől.

Egyértelműen helytelen visszatükrözést jelentett volna a *value added tax (VAT)*, *taxe à valeur ajoutée (TVA)*, *Mehrwertsteuer (MES)* esetében az „általános forgalmi adót” (ÁFA) szerepeltetni a sokat kritizált, de általánosabb és ezért az uniós jogi fogalomhoz jól illeszkedő „hozzáadottérték-adó” (HÉA) helyett. A „hozzáadottérték-adó” ugyanis fogalmilag és nyelviileg egyértelműen semleges kellett hogy maradjon ahhoz, hogy átfogja a tagállami adómegoldások mindegyikét. E tekintetben a HÉA teljes mértékben és ténylegesen autonóm uniós jogi fogalom. A magyar jog általános forgalmi adója egyértelműen a hozzáadottértékadó-rendszer alá tartozik fogalmilag és jellemben is: a hozzáadottérték-adónak mint adótípusnak egy adott tagállami megvalósulása. Ugyanakkor az sem kizárt, hogy akár más magyar adófajta is kimeríthetné a HÉA jellemzőit. Ez esetben természetesen viszont már a 77/388/EGK hatodik HÉA-irányelv 33. cikke értelmében egyúttal tiltott „forgalmi típusú adónak” minősül. A hatodik HÉA-irányelv nyelvi jellemzői között figyelemreméltó, hogy az európai bírósági joggyakorlat által sokszor értelmezett 33. cikk ezen fogalmát valamennyi nyelv következetesen megkülönbözteti az irányelv hozzáadottértékadó-fogalmától. Az angolban *turnover tax*, a franciában *taxe sur le chiffre d'affaire*, a németben *Umsatzsteuer*, a magyarban „forgalmi adó” kifejezések jelölik. Megjegyzendő, hogy a hozzáadottérték-adóra vonatkozó irányelveket az ezek magyar nyelvű szövegében való következetes használata ellenére ma is gyakran „ÁFA-irányelvek”-ként hivatkozzák.

Szintén nem történt visszatükrözés a fogyasztói hitelre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 87/102/EGK irányelv tekintetében a *consumer credit* viszonylatában. Az irányelv nem a magyar jog „fogyasztási kölcsön” kifejezését használta, amit az irányelvet átültető, a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény korábban hatályos változata tartalmazott, hanem az irányelv keletkezésekor hivatalos nyelvi változatok nyelvi megjelenítéséhez jobban kötődő „fogyasztói hitel” kifejezését. Ebből a szempontból tehát a magyar jog „fogyasztási kölcsön” fogalmát az irányelvi „fogyasztói hitel” fogalom leképeződésének kellett tekinteni. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a két kifejezés nem sokáig élt párhuzamosan együtt. A magyar jogalkotó a fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvénnyel, a 87/102/EGK irányelvet felváltó, a fogyasztói hitelmegállapodásokról szóló 2008/48/EK irányelv átültetésekor kiemelte a magyar jogból a „fogyasztási kölcsön” kifejezést, és megszüntette a terminológiai kettősséget. Az uniós jogi kifejezés – arnyalattalnyi stilizálással – tehát kiszorította a magyar kifejezést.

A „hamis barátok” helytelen használatának komoly jogi következményei lehetnek. A *legally resident* fogalma például kontextustól függően jelentheti azt, hogy valaki az adott tagállamban „jogszerűen tartózkodik”, vagy azt is, hogy ott „lakóhellyel rendelkezik”. E tekintetben a fordítót az angol nyelv önmagában nem igazítja el, de amennyiben már rendelkezésére állnak más nyelvi változatok, segítségül hívhatja azokat, melyek szintén megkülönböztetik e kettőt, mint például a német

nyelv. A 1231/2010/EU rendelet a harmadik országok állampolgárai által igénybe vehető szociális juttatások feltételeit határozza meg. A rendelet német nyelvű változata felváltva használja a *sich rechtmäßig aufhalten*, illetve a *rechtmäßiger Wohnsitz* kifejezéseket, míg a magyar változat valamennyi előfordulási helyen a „jogszerűen lakóhellyel rendelkezőt” alkalmazza. Ebben az esetben a juttatásokra való jogosultság tekintetében a német nyelv alapján is valóban a lakóhely-követelmény áll fenn, de minden más esetben, ahol a magyar nyelv úgy utal lakóhely-követelményre, hogy ott valójában csak a jogszerű tartózkodás szükséges, a magyar jog szigorúbb mércét alkalmazna. A 2003/8/EK irányelvben például a *resident* jogszerűen tartózkodóra és nem lakóhellyel rendelkezőre utal.

Más tagállami jogokból importált fogalmak

Az uniós jog saját fogalmain túl alapvetően azok a fogalmak jelenthetnek problémát fordítási szempontból, amelyeket az uniós jog más tagállamok jogából vagy nemzetközi szerződésekből emelt át, és amelyeknek a nemzeti jogban nincs funkcionálisan megfeleltethető párja. Ezekben az esetekben indokolt lehet új szó létrehozása elsősorban azzal a kifejezett céllal, hogy az adott fogalom ne lehessen összetéveszthető hasonló, de alapvetően más tartalmú nemzeti jogintézményekkel. A magyar nyelvben műszóval jelölt „különválás” (*legal separation, séparation des corps, Trennung ohne Auflösung des Ehebandes*) például ilyen fogalma az európai szabályozásnak. Tartalmilag a régi magyar (kánon)jogban bevett, ám onnan kikerült és napjainkban csak jogtörténeti jelentőséggel bíró „ágytól és asztaltól való elválasztás” fogalmát takarja. Jelentése a házastársak közötti életközösség megszüntetésének a felek közötti megállapodással vagy adott esetben bírói úton történő kimondása a házasság felbontása nélkül. A fogalom egyes tagállami jogokban ma is ismert és használt (például az angol jog, francia jog, belga jog) míg másokban nem (alapvetően a német joghoz közel álló jogrendszerek, valamint a skandináv jog). A fogalmat a hatályos uniós jogban, a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve a 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2201/2003/EK tanácsi rendelet, illetve a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról szóló 1259/2010/EU tanácsi rendelet tartalmazza.

A jogfogalmi import körében érdemes szólni azokról a fogalmakról is, amelyek mindenekelőtt nemzetközi jogi megoldásokból gyűrűznek be az uniós jogba, vagy amelyeket a nemzetközi szintéren zajló jogi mozgásokat követve vesz át az unió. Ilyen a nemzetközi gyermekjogban – elsősorban az Európa Tanács dokumentumaiban, egyezményeiben – kifejlődött, a „szülői felügyelethez” képest nemcsak jogokat, hanem hangsúlyos kötelezettségeket is megjelenítő „szülői felelősség” (*parental responsibility*) fogalma. A két fogalmat valamennyi nyelv szinte kivétel nélkül tudatosan megkülönbözteti. A „szülői felelősség” fogalma azt az újabb gyermekvédelmi célokat szolgáló megközelítést tükrözi, hogy ne a gyermek feletti jogok és hatalom fennállása szempontjából szabályozza a különvált szülők gyermekhez való kapcsolatát, hanem egyrészt a szülőket megillető jogok, másrészt azonban a gyermekkel

szemben fennálló kötelezettség oldaláról (Busch 2003: 220). A fogalmat az egyes nemzeti jogok családjogukba kodifikáltan is kezdték bevenni, de bizonyos tagállamokban csak a Hágai Egyezményvel, illetve az annak alapján született 1347/2000/EK, majd az azt felváltó 2201/2003/EK uniós rendelettel jelent meg. Megjegyzendő, hogy magát a fogalmat az Európa tanácsi dokumentumokban is eleve úgy alakították ki, hogy az elég átfogó legyen ahhoz, hogy az egyes országok különböző családjogi megfelelően tudják alkalmazni, azok jogi megoldásai abba beilleszthetők legyenek.

Fordítást nem igénylő, az eredeti nyelvi változatban szerepeltetett kifejezések

Ritka, de nem kizárt az idegen kifejezés szó szerinti, eredeti nyelvű – az idegen jellegre utalóan általában eltérő betűtípussal szedett – átvétele is. Előfordulásának egyik esete, amikor az uniós jogalkotó kénytelen kezelni az uniós egyik jogrendszerének vagy jogcsaládjának sajátos megoldásait, azokról külön említést kell tennie az uniós szintű szabályozásban. A 44/2001/EK rendelet például külön, valamennyi nyelvi változatban csak angol nyelven – adott esetben angol nyelven is – jeleníti meg a *trust* (célvagyon) intézményét és az ahhoz tartozó kifejezéseket (*settlor*, *trustee*, *beneficiary*). A másik esetkör, amikor a jogalkotó szándékosan lemond az uniós szintű megfeleltetésről, és valamennyi nyelvi változatban az érintett nemzeti jog saját nyelvén megjelenő intézményeit sorolja be a jogszabály hatálya alá. Ilyenek az úgynevezett ügyvédi tevékenységre vonatkozó irányelvek, amelyek meghatározzák, hogy az egyes tagállamokban mely elnevezés alatt működő jogászok érintettek a szabályozás által, illetve a társasági jogi irányelvek, amelyek kimondják, hogy szabályaikat az egyes országokban milyen név alatt működő társasági formákra kell alkalmazni. Ugyanez elmondható az európai részvénytársaság statútumáról is, amelyik létrehozza ugyan az európai részvénytársaság uniós jogi formáját, de az annak tényleges működését biztosító tagállami részvénytársasági formákat eredeti nyelveken kell felsorolnia. Ide tartoznak még a fizetéseképtelenségi eljárásokról szóló 1346/2001/EK rendelet A. és B. mellékletei, amelyek megadják a rendeletben egyébként tág és általános megfogalmazású fizetéseképtelenségi eljárásoknak az egyes tagállamokban jelölt név szerinti típusait. Ezekben az esetekben az uniós jogalkotó szándékosan és indokoltan tartotta magát távol attól, hogy elegendőnek tekintse a hatékony szabályozás szempontjából az általános „ügyvéd”, a „fizetéseképtelenségi eljárás” vagy „korlátolt felelősségű társaság” kifejezések használatát, hiszen figyelembe kellett vennie a mögöttes tagállami jelenségek jogi jellemzőinek sokszínűségét. Nem tudott és nem is akart tehát egyetlen, kizárólagos, autonóm fogalmat használni és azt jelölni, fel kellett hívnia a tagállami megoldásokat, és azokat nevesítenie kellett ahhoz, hogy egyértelmű legyen, mit kell a rendeletben szereplő kifejezések alatt érteni az egyes jogrendszerekben. Ez a fajta megoldás mindenképpen egyértelmű, bár valóban nem gyakori: olyan területet érint, ahol a személyi vagy tárgyi hatály pontos megfogalmazása fontos, de a tagállami eltérések miatt annak elhatárolása másként nem lehetséges.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ezekben az esetekben az eredeti idegen nyelvű kifejezés továbbra is nemzeti jogi megfelelőjére hivatott utalni, és nem válik az uniós

jogi fogalommegfeleltetés hagyományos értelemben vett eszközévé, ugyanis továbbra sem uniós jogi fogalmat jelöl, csak uniós jogszabályban szerepel, és annak keretében utal nemzeti jogi értelmére, és mindig csak arra.

Befejező gondolatok

Az uniós jogszabályok keletkezése során a fordítók, jogász-nyelvészek, az egyes nyelvi változatokat ellenőrző tagállami szakértők, valamint a jogszabály szövegének alakításában részt vevő bármely más szereplő nyelvi, terminológiai választásainak hatása jelentős, hiszen az egyes szavak jogszabályban megjelenve, jogi erővel bírnak. Ez a követelmény mindenképpen tudatosságot követel meg. A nyelvi választásoknak olyan megfontolásokon kell alapulniuk, melyek adott esetben szándékosan egy fogalom autonóm jellegének nyelvi megjelenítésére vagy ellenkezőleg, a tagállami fogalommal fennálló (teljes vagy alapvető vonásokban megjelenő) ekvivalencia hangsúlyozására törekednek. Az uniós jog autonóm megjelenést igénylő saját fogalmai jóval tágabb halmazzal bírnak, mint az uniós jog intézményi és jogi magvát képező fogalmak, melyek nyelvi jelölése a csatlakozás időpontjára már véglegesen kialakult. Ilyen, folyamatos nyelvi reflexiót igénylő autonóm fogalmak most is keletkeznek. Nehézséget és kihívást a nyelvi megjelenítés szempontjából eltérő megközelítést igénylő fogalmak felismerése és azonosítása jelent.

IRODALOM

- Benacchio, G. (2002): *Az Európai Közösség magánjoga* (ford.: Csizmazia N. – Földi A.). Budapest: Osiris.
- Busch, M. (2003): *Schutzmassnahmen für Kinder und der Begriff der "Elterlichen Verantwortung"*. IPRax, Heft 3, 218–220.
- Hohfeld, W. N. (2000): *Alapvető jogi fogalmak a bírói érvelésben*. In: Szabó M. – Varga Cs. (szerk.) *Jog és Nyelv*. Budapest: Osiris. 59–96.
- Smith, J. C. (2000): *A nyugati jog fogalmainak sajátos természete*. In: Varga Cs. (szerk.) *Összehasonlító jogi kultúrák*. Budapest: Osiris. 3–62.
- Szabó Miklós (2000): *Szó szerint... A jog és a nyelv interferenciájáról*. In: Szabó M. – Varga Cs. (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest: Osiris. 1–55.

A TÉMÁHOZ JAVASOLT IRODALOM

Lawmaking in the EU multilingual environment, European Commission, Directorate General for Translation, 2011.